Mihaela VLĂSCEANU
(Universitatea de Vest din Timişoara)

Posteritatea antichităţii în evul mediu. Consideraţii asupra canonului în sculptură.

Abstract: (Antiquity influences in the Middle Ages. Art theory considerations on the sculpture canon) Starting with ancient examples of the proportion in sculpture (Lisip and Polyclet) one may notice a resemblance of principles in the Middle Ages, both Romanesque and Gothic reinterpreting formal ancient principles according to the recipient mentality: monachal sculpture of the abbeys versus urban Gothic cathedral (with portals adorned with the image of Vir Dolorum). A study that introduces basic conceptual principles on the way art has been seen and organized according to mathematical rules in order to express order, rhythm and equilibrium. The canon af ancient Greeek sculptors takes further the notions introduced that will make one of the most dinamic formal principle, that of the contraposto.

Keywords: antiquity proportion rules, formal principles, Middle Ages sculpture, continuity, Romanesque, Gothic.

Rezumat: Pornind de la exemple ale canonului antic al sculpturii, (raportarea părţii la întreg) cu o evoluţie ce poate fi surprinsă în lucrările consacrate ale sculptorilor greci Lisip şi Policlet, artele evului mediu: romanic şi gotic redescoperă naturalismul printr-o observare a mediului înconjurător, trecând prin faza canoanelor religioase ale erminiilor, pentru a se detaşa de canoane şi a reinterpreta dogma în faza goticului european cu ale sale configurări mistice, simbolice, încărcate de principii formale (contrapostul), ce readuc în prim plan omul dar şi o viziune umană asupra suferinţei lui Hristos, surprinsă în imaginarul apocaliptic al portalurilor gotice.

Cuvinte-cheie: canoane ale artei antice, principii formale, sculptura evului mediu, continuitate, romanic, gotic.

Posteritatea antichităţii în evul mediu în ce priveşte formele în spaţiu este subiectul acestui studiu a cărui demers investigativ debutează cu consideraţii teoretice privind canoanele în sculptură, urmărind o evoluţie generală de la antichitatea orientală la cea clasică şi raportarea artelor evului mediu la acestea.

Sarcina cercetării în istoria artei rezidă în dimensiunea critică a surselor, în cazul acestui studiu fiind analizate câteva dintre conceptele de bază ale gândirii ce vizează canoanele în artă, la care se adaugă o recompunere a elementelor disparate pentru descoperirea perspectivei unificatoare.

Primul alfabet al gândirii umane[1] în care descoperim reguli de configurare, şi anume - ornamentica a fost adesea definit ca ansamblu de motive modulate stilistic ce ordonează principii, rezumă forme sugerând mişcarea ca element definitoriu. O privire retrospectivă asupra evoluţiei sculpturii, fie ornamentală, fie figurativă aduce în prim plan motivele ornamentale ce ilustrează repertoriul fito şi zoomorf al Orientului, reprezentările figurative fiind parte din repertoriul ornamental, parte a întregului, echilibrate prin dispunere narativă, accentuate de desfăşurarea subiectului, devenind

1. H. Focillon, *Viaţa formelor*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1977, p. 46.

BDD-A29001 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:59 UTC)

în fluxul evoluţiei repere ale stilurilor diferite. Să luăm ca exemplu motivul palmetei atât de des folosit pentru formele spaţiale, motiv ornamental dinamic cu stilizarea sugerată de arta Orientului sau modulaţia plastică a canonului clasic grec sau roman. Rolul acestuia este de a ornamenta spaţiul şi nu de a sugera spaţiul, afirmaţie susţinută de aglomerările ornamentale ce fac din *horror vacui* o regulă a antichităţii, o perfectă ilustrare a dominaţiei naturii asupra artei. Un alt motiv vegetal a cărui ubicuitate e consacrată este cel al acantului, element ce nu a beneficiat nici în antichitate nici în evul mediu de o copiere nemijlocită a naturii, interpretarea fiind supusă stilizării ca şi regulă a observaţiei artistice[2]. Regula de aur de dispunere a motivelor ornamentale este înşiruirea sub formă de registre. Natura idealizată este legată de spiritul păgân al clasicismului, contaminat cu orientalizarea formelor prin contactul dintre civilizaţiile antice. Canonul se raportează la toate reprezentările din spaţiul menţionat, de la primele reguli enunţate de principiul profilului succesiv în arta mesopotamiană, la arta egipteană supusă principiului frontalităţii sau regulile artei greceşti în care se observă chiar de la debut o grijă pentru ritmare, posibilă prin urmarea unor reguli supuse idealizării pentru consacrare, principii ce vor fi reluate în evul mediu european prin filtrul existenţei răsăritene a Imperiului Roman (bizantin) ce a realizat o sinteză a influenţelor, devenind o enciclopedie vizuală a orientului îngemănat cu occidentul.

Antichitatea greacă prezintă prin episodul Lisip şi Policlet studiul formelor în spaţiu, ambii recurgând la stabilirea unor canoane ce raportează partea la întreg, prin procedeul liber de conturare a formelor în spaţiu (*rondo bosso*), ce va rămâne model prefigurat de gotic prin naturalismul exagerat, dar lipsindu-i idealizarea specifică unei lumi preocupată de modele[3]. Conţinutul operei de artă exprimat prin concept este supus rigorii, o rigoare analitică ce experimentează eleganţa figurilor, mişcarea şi echilibrul părţilor (euritmia). Regulile artei la greci se raportează mai mult la partea estetică şi de interpretare filosofică, caracterul utilitar fiind subordonat. Dintre sursele documentare ale subiectului, se cuvine menţionată lucrarea *Naturalis historia* (sec. I.d.Hr.) scrisă de Pliniu, autor ce face o radiografie a artelor plastice din antichitate menţionând tripla diviziune a acestora: fusoria (arta turnării metalelor), plastica (arta modelării în ceară şi lut) şi sculptura (arta cioplirii pietrei)[4].

Catedrala gotică este cel mai evident exemplu de supunere şi descătuşare faţă de canoane, eliberarea de formalismul medieval prin naturalism şi transcendere înafara vieţii religioase, prin includerea vieţii cotidiene, a elementului păgân printre reprezentările strict dogmatice. Portalul devine *axis mundi*, străjuit de Hristos- *Majestas Domini*, idealizat în ipostaza de *Beau Dieu*, ca şi canon al figurării eshatologice. Semnele zodiacale, etape ale parcursului calendaristic devin ornamente ale portalului deschis către omenire, poartă între lumea văzută şi cea nevăzută. Parabolele animează repertoriul religios prin aluziile făţişe la realitatea transcendentală. Din comentarii teologice, lunetele portalurilor devin adevărate teofanii[5]. Anumite forme din ornamentele ilustrate capătă valoare de simbol ce dovedeşte că abstractizarea se aplică indiferent de perioada stilistică pentru forţa

2. A. Riegl, *Istoria artei ca istorie a stilurilor*, Ed. Meridiane,Bucureşti, 1998, p. 52.
3. Despre complexitatea teoriei artei la greci şi romani vezi, Konrad Fiedler, *Scrieri despre artă*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1993.
4. R.Wittkower, *Sculptura*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1980,. 23.
5. H. Focillon, *Arta sculptorilor romanici*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1989, p. 32.

BDD-A29001 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:59 UTC)

sugestivă, ilustrând conceptul plenitudinii gândurilor şi a sentimentelor medievale, şi nu numai. Artistul devine mijlocitor vizual al creaţiei, narând cu ajutorul formelor în spaţiu, istoria cultului creştin. Conştient de puterea sa de a face invizibilul vizibil, se foloseşte de canoane pentru a reuşi, fiind vorba despre legea cadrului, ce a impus constrângeri formale de raportare la spaţiul îngust al lunetelor portalurilor, al capitelurilor unde se exprimă prin concept - conţinutul artei medievale a stilului romanic. Acelaşi spaţiu este configurat după principii reglementate de biserică, dar şi de individualismul tot mai accentuat al creatorului descătuşat de anonimatul corporativ al breslelor, în faza goticului, când întreaga faţadă a bisericilor parohiale sau catedrale devine o enciclopedie ilustrată a cunoaşterii medievale. Catedrala devine o oglindă a naturii, a istoriei, a ştiinţei şi tehnicii medievale, a moralei trecută prin filtrul creştin, o sinteză a gândirii şi cunoaşterii medievale. Caracterul enciclopedic transpare din lucrarea care teoretizează conceptul de oglindă (*speculum*) scris de Vincent de Beauvais, *Speculum majus*. Cele şapte manuscrise *De Divertis Artibus* atribuite lui Teofil sunt pentru perioada în care au fost scrise (1110-1140) un adevărat îndreptar pentru cei preocupaţi de diversele arte ce imitau natura. Aceeaşi natură i-a servit ca model şi lui Villard de Honnecourt în al său caiet de schiţe în care apar încercări de observare a naturii, a mişcării şi chiar a instantaneului surprins cu elocvenţă de arhitectul şantierelor gotice. Arta a fost în permanent contact cu natura, raportându-se la aceasta şi transformând naturalul în utilitar sau estetic în funcţie de necesităţile etapelor istorice.

Tendinţa naturalistă în arta occidentală este o continuatoare a celei orientale, aceasta modelând exprimările formale şi ilustrând un conţinut eclectic de motive şi modele. Creaţiile naturii sunt cel mai bine imitate în sculptură, prin folosirea raţională a celor trei dimensiuni. Trei dimensiuni stereotipe în arta plastică egipteană, canon iconografic unitar ce se referă la imobilismul figurilor, absenţa expresivităţii şi pasul către moarte schiţat de cei reprezentaţi.

Foto 1. Faraonul Mikerinos şi soţia, ilustrare a canonului iconografic egiptean: stereotipie, imobilism, lipsă expresivitate, raport 2 X 10 X 6, *apud W.Gardner.*

BDD-A29001 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:59 UTC)

În ce priveşte canoanele stabilite prin observarea naturii de către Policlet (1:7) şi discipolul său Lisip (1:7 ½) acestea aveau să stabilească etalonul de reprezentare tridimensională la fel cum în arhitectura ordinelor clasice, secţiunea de aur avea să stabilească raportul de echilibru între parte şi întreg (modulul). Arta practicată de aceştia, o artă antropocentristă a aşezat omul în mediul natural, anatomia umană fiind etalon şi pentru arhitectură, prin perfecţiune. Contrapostul dintre principiile formale devine normă de sugestie a mişcării, principiu ce guvernează arta indiferent de stil prin dinamica ce se conturează prin atitudinea de repaus. Acest principiu reapare în faza stilistică a goticului, mişcarea animând compoziţiile în plan vertical, dar şi relaţionarea statuilor de pe faţadele catedralelor cu privitorul, invitat să participe la ascensiunea divină.

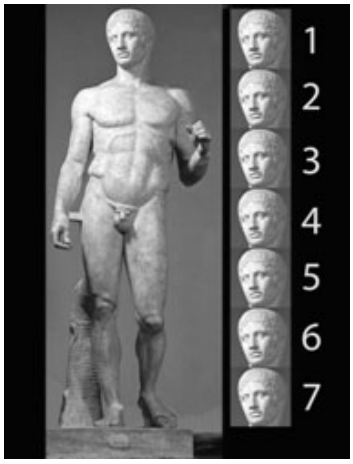

Foto 2. Canonul lui Policlet, sec.V. d.Chr.
apud https:www.google/search?=canon+of+policlet&tbm=isch&cs

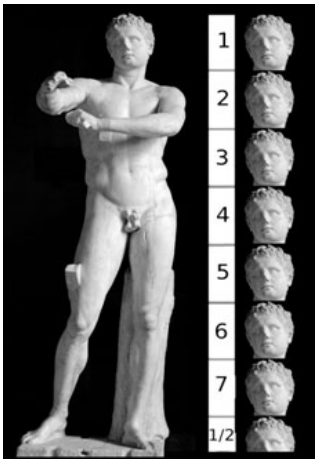

Foto 3. Canonul lui Lisip,
apud https:www.google/search?=canon+of+lisip&tbm=isch&cs

Artele evului mediu deşi desemnate ca barbare în bibliografia de specialitate ce debutează în renaşterea italiană, au fost reevaluate şi rolul acestora de continuator al tradiţiilor antichităţii a fost consacrat. Secolul care s-a dovedit liantul dintre ev mediu şi antichitate din punct de vedere stilistic a fost cel care se suprapune perioadei de refacere a Imperiului Roman din timpul lui Carol cel Mare, respectiv secolul VIII, continuând şi în etapa ottoniană, sec. IX, conturând valenţele stilului pre-romanic. Cum stilul romanic este continuatorul artei romane, de la care împrumută şi denumirea, în evoluţia sculpturii romanice, pandant al arhitecturii sesizăm câteva dintre principiile definitorii ale fazei clasice din care îşi trage influenţele. Sculptura se adaptează caracterului utilitar al arhitecturii, ornamentica copiază motivele consacrate (clasice) la care adaugă influenţa nordului prin aportul migratorilor ce au excelat în acest domeniu în perioada migraţiilor ce a întrerupt antichitatea clasică şi a precedat evul mediu.

BDD-A29001 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:59 UTC)

Ilustrând un imaginar eshatologic, repertoriul figurativ al sculpturii romanice este încărcat de semnificaţii specifice mediului monahal unde se desfăşoară, având totodată rolul didactic, moralizator necesar în ilustrarea dogmei pentru cei ce nu erau instruiţi, canoanele iconografice fiind unitare mai ales la bisericile sedii ale centrelor de pelerinaj.

În opoziţie cu biserica parohială din mediul rural, catedrala gotică era în concepţia arhitectului Viollet-le-Duc construită la scară umană, ilustrând teoretic conceptul prefigurat de filosoful grec al antichităţii Protagoras: „omul măsura tuturor lucrurilor[6]. Omul evului mediu frumos contempla lumea organizată după principii divine în interiorul catedralelor, punţi de legătură cu divinul ordonate după principii de echilibru şi raţionament al formelor în spaţiu.

Viaţa formelor descătuşate sau reglate de canoane reprezintă un subiect inepuizabil de cercetare din perspectiva istoricului de artă. Exemplele furnizate oferă o incursiune în această lume fizică normată diferit a cărei unitate stilistică a fost subliniată prin evidenţierea diversităţii.

Foto 4. Canonul romanic al sculpturii: imobilism, frontalitate, disproporţie anatomică, *apud W. Gardner*

Foto 5. Canonul iconografic gotic: contrapost, naturalism, debutul formelor serpentinate, *apud W. Gardner.*

6. K.Fidler, *op.cit*., p. 52.

BDD-A29001 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:59 UTC)

Foto 6. Portalul Regal, faţada catedralei din Chartres, Franţa (şantierul şcoală al sculpturii gotice), *apud. W. Gardner.*

Bibliografie

Focillon H., *Viaţa formelor*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1977.
Focillon H., *Arta sculptorilor romanici*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1989.
Gardner W., *Art through the Ages*, New York,1967.
Fiedler K., *Scrieri despre artă*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1993.
Riegl A., *Istoria artei ca istorie a stilurilor*, Ed. Meridiane,Bucureşti, 1998.
Wittkower R., *Sculptura*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1980.

BDD-A29001 © 2018 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.25 (2026-09-15 08:20:59 UTC)